

mus quod non est diligendum, & rectè vivendo id speramus, ut nullo modo spes nostra fallatur. Propterea de rebus continentibus fidem, quantum pro tempore satis esse arbitratus sum dicere volui; quia in aliis voluminibus, sive per alios sive per nos multa jam dicta sunt. Modus itaque sit iste libri hujus. Cetera de signis, quantum Dominus dederit, disseremus.

LIBER SECUNDUS.

Jam de signis verbisque Scripturæ sacræ sermonem instituit Augustinus, ostenditque hujus germanum sensum plerumque idèd non percipi, quia signa illa aut ignota sunt, aut ambigua. Quapropter prolato in primis divinorum librorum canone, declarare pergit quarum potissimum linguarum peritia, quænamve disciplinæ ac scientiæ conferant ad illam signorum ignorantiam removendam. Ubi data occasione de repudiandis superstitiosis artibus, & doctrinis strictim, sed profundè disputat. Quemadmodum etiam animo comparatus is esse debeat, qui operam studio Scripturarum navaturus sit, declarat sub initium, & ad finem libri.

CAPUT. I.
Signum
quid, &
quetuplex.

I. QUONIAM de rebus cum scriberem, præmissi commonens ne quis in eis adtenderet nisi quod sunt, non etiam si quid aliud præter se significant; vicissim de signis disserens hoc dico, ne quis in eis adtendat quod sunt, sed potius quod signa sunt, id est, quod sig-

significant. Signum est enim res præter speciem, quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire: sicut vestigio viso, transisse animal, cujus vestigium est, cogitamus; & fumo viso, ignem subesse cognoscimus; & voce animantis audita, affectionem animi ejus advertimus; & tuba sonante, milites vel progredi se, vel regredi, & si quid aliud pugna postulat, oportere noverunt.

2. Signorum igitur alia sunt naturalia, alia data. Naturalia sunt, quæ sine voluntate atque ullo appetitu significanti, præter se aliquid aliud ex se cognosci faciunt, sicuti est fumus significans ignem. Non enim volens significare id facit, sed rerum expertarum animadversione, & notatione cognoscitur ignem subesse, etiam si fumus solus appareat. Sed & vestigium transeuntis animantis ad hoc genus pertinet: & vultus irati seu tristici affectionem animi significat, etiam nulla ejus voluntate qui aut iratus aut tristis est; aut si quis alius motus animi vultu indice proditur, etiam nobis non id agentibus ut prodatur. Sed de hoc toto genere nunc disserere non est propositum. Quoniam tamen incidit in partitionem nostram, præteriri omnino non potuit, atque id hactenus notatum esse suffecerit.

3. DATA verò signa sunt, quæ sibi quæque viventia invicem dant ad demonstrandos, quantum possunt, motus animi sui vel sensa, aut intellecta quælibet. Nec ulla causa est nobis significanti, id est, signi dandi, nisi ad depromendum & trajiciendum in alterius animum id quod animò gerit is qui signum dat. Horum igitur signorum genus, quantum ad ho-

CAPUT II.
De quo signorum genere hic tractandum.

homines adinet, considerare atque tractare statuimus; quia & signa divinitus data, quæ in Scripturis sanctis continentur, per homines nobis indicata sunt, qui ea conscripserunt. Habent etiam bestiarum quædam inter se signa, quibus produnt appetitum animi sui. Nam & gallus gallinæus reperto cibo, dat signum vocis gallinæ ut accurrat; & columbus gemitu columbam vocat, vel ab ea vicissim vocatur; & multa hujusmodi animadverti solent. Quæ utrum sicut vultus aut dolentis clamor sine significandi voluntate sequantur motum animi, an verè ad significandum dentur, alia quæstio est, & ad rem quæ agitur non pertinet: quam partem ab hoc opere tamquam non necessariam removemus.

CAP. III.
Inter signa principatum obtinent verba.

4. SIGNORUM igitur, quibus inter se homines sua sensa communicant, quædam pertinent ad oculorum sensum, pleraque ad aurium, paucissima ad ceteros sensus. Nam cum inuimus, non damus signum nisi oculis ejus, quem volumus per hoc signum voluntatis nostræ participem facere. Et quidam a motu manuum pleraque significant: & histriones omnium membrorum motibus dant signa quædam scientibus, & cum oculis eorum quasi fabulantur: & vexilla draconesque militares per oculos insinuant voluntatem ducum: & sunt hæc omnia quasi quædam verba visibilia. Ad aures autem quæ pertinent, ut dixi, plura sunt, in verbis maximè. Nam, & tuba, & tibia, & cithara dant plerumque, non solum suavem, sed etiam significantem sonum. Sed hæc omnia signa verbis comparata paucis-

a. Editi, pluresque MSS. Et quidam motus. Melius MSS. alii, per motus, vel motu.

cissima sunt. Verba enim prorsus inter homines obtinuerunt principatum significandi quæcumque animo concipiuntur, si ea quisque prode re velit. Nam & odore unguenti Dominus, quo perfusi sunt pedes ejus, signum aliquod dedit: & Sacramento corporis & sanguinis sui a prægustato, significavit quod voluit: & cum mulier tangendo fimbriam vestimenti ejus salva facta est, nonnihil significat. Sed innumerabilis multitudo signorum, quibus suas cogitationes homines exerunt, in verbis constituta est. Nam illa signa omnium quorum genera breviter adtigi, potui verbis enuntiare; verba verò illis signis nullo modo possem.

Ioan. 12.
3. & 7.
Matt. 26.
28. &c.

IV a 103
Matt. 9.
21. *quod si
aliquid ad
mirandum
alibi*

5. SED quia verberato aere statim transeunt, nec diutius manent quam sonant, instituta sunt per litteras signa verborum. Ita voces oculis ostenduntur, non per seipsas, sed per signa quædam sua. Ista igitur signa non potuerunt communia esse omnibus gentibus, peccato quodam dissensionis humanæ, cum ad se quisque principatum rapit. Cujus superbæ signum est erecta illa turris in cælum, ubi homines impii non solum animos, sed etiam voces dissonas habere meruerunt.

CAP. IV.
Unde litteræ.

Gen. II. 7.

CAPUT V.
Diversitas linguarum.

6. EX quo factum est, ut etiam Scriptura divina, qua tantis morbis humanarum voluntatum subvenitur, ab una lingua profecta, b qua opportunè potuit per orbem terrarum disseminari, per varias interpretum lin-

b

a Sic Editi, quibus suffragantur MSS. perpauci; cum plurimi habeant, per gustato; & alii quinque optimæ notæ, per gustatum; in quam lectionem incidit altera, quæ trium MSS. est, per gustum: quippe in antiquis codicibus passim reperire est gustatum, loco gustum.

b Bad. Am. Er. & aliquot MSS. quæ.

linguas longè latèque diffusa innotesceret genibus ad salutem: quam legentes nihil aliud appetunt quàm cogitationes voluntatemque illorum, à quibus conscripta est, invenire, & per illas voluntatem Dei, secundùm quam tales homines locutos credimus.

CAP. VI.
Obscuritas
Scripturæ
in tropis,
& figuris
quorsùm
utilis.

7. SED multis, & multiplicibus obscuritatibus, & ambiguitatibus decipiuntur, qui temerè legunt, aliud pro alio sentientes; quibusdam autem locis quid vel falsò suspicentur non inveniunt, ita obscurè quædam dicta densissimam caliginem obducunt. Quod totum provisum divinitus esse non dubito, ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio ^a revocandum, cui facilè investigata plerùmque vilescunt. Quid enim est, quæso, quòd si quisquam dicat sanctos esse homines atque perfectos, quorum vita & moribus Christi Ecclesia de quibuslibet superstitionibus præcidit eos qui ad se veniunt, & imitatione bonorum sibimet quodammodò incorporat: qui boni fideles, & ^b veri Dei servi deponentes onera sæculi ad sanctum baptismi lavacrum venerunt, atque indè adscendentes conceptione Sancti Spiritus fructum dant geminæ caritatis, id est, Dei, & proximi: quid est ergo quòd si hæc quisque dicat, minus delectat audientem, quàm si ad eundem sensum locum illum exponat de Canticis canticorum, ubi dictum est Ecclesiæ, cum tamquam pulchra quædam femina laudaretur: *Dentes tui sicut grex detonsarum, adscendens de lavacro; quæ omnes geminos creant,*

Cant. 4. 2.

^a Lov. nonnullique MSS. *renovandum*. Alii cum Am. & Er. *revocandum*.

^b In duobus MSS. *veri servi Dei*. In aliis tribus; *verè Dei servi*.

creant, & non est sterilis in eis? Num aliud homo discit, quàm cum illud planissimis verbis sine similitudinis hujus adminiculo audiret? Et tamen nescio quomodo suaviùs intueor sanctos, cum eos quasi dentes Ecclesiæ video præcidere ab erroribus homines, atque in ejus corpus emollita duritia quasi demorsos mansosque transferre. Oves etiam jucundissimè agnosco detonsas, oneribus sæcularibus tamquam velleribus positis, & adscendentes de lavacro, id est, de baptismate, creare omnes geminos, id est, duo præcepta dilectionis, & nullam esse ab isto sancto fructu sterilem video.

8. Sed quare suaviùs videam, quàm si nulla de divinis libris talis similitudo promeretur, cum res eadem sit, eademque cognitio, difficile est dicere, & alia quæstio est. Nunc tamen nemo ambigit, & per similitudines libentius quæque cognosci, & cum aliqua difficultate quæsitam multò gratiùs inveniri. Qui enim prorsus non inveniunt quod quærunt, fame laborant: qui autem non quærunt, quia in promptu habent, fastidio sæpè marcescunt: in utroque autem languor cavendus est. Magnificè igitur, & salubriter Spiritus Sanctus ita Scripturas sanctas modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Nihil enim ferè de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissimè dictum alibi reperiat.

9. ANTE omnia igitur opus est Dei Timore converti ad cognoscendam ejus voluntatem, quid nobis appetendum, fugiendumque præcipiat. Timor autem iste cogitationem de nostra mortalitate, & de futura morte necesse est incutiat, & quasi clavatis carni-

CAP. VII.
Gradus ad
sapientiam
juxta Isaia
11. 2.
Primus, Timor.
Secundus,
Pietas.

bus

bus omnes superbiæ motus ligno crucis affigat. Deinde mitescere opus est Pietate, neque contradicere divinæ Scripturæ, sive intellectæ, si aliqua vitia nostra percutit, sive non intellectæ, quasi nos melius sapere meliusque a præcipere possimus; sed cogitare potius, & credere id esse melius & verius quod ibi scriptum est, etiam si lateat, quàm id quod nos per nosmetipsos sapere possumus.

Tertius, 1
Scientia.

Matt. 22.
37. &c.

10. Post istos duos gradus timoris atque pietatis ad tertium venit Scientiæ gradum, de quo nunc agere institui. Nam in eo se exercet omnis divinarum Scripturarum studiosus, nihil in eis aliud inventurus quàm diligendum esse Deum propter Deum, & proximum propter Deum: & illum quidem ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente diligere; proximum verò tamquàm seipsum, id est, ut tota proximi, sicut etiam nostri, dilectio referatur in Deum. De quibus duobus præceptis, cum de rebus ageremus, libro superiore tractavimus. Necesse est ergo, ut primò se quisque in Scripturis inveniat amore hujus sæculi, hoc est, temporarium rerum implicatum, longè sejunctum esse à tanto amore Dei, & tanto amore proximi, quantum Scriptura ipsa præscribit. Tùm verò ille timor quo cogitat de judicio Dei, & illa pietas qua non potest nisi credere & cedere auctoritati sanctorum librorum, cogit eum seipsum lugere. Nam ista scientia bonæ spei hominem non se jactantem sed lamentantem facit: quo affectu impetrat sedulis precibus consolationem divini adjutorii, ne desperatione frangatur, & esse incipit in quarto gradu, hoc est,

a Am. & quatuor MSS. percipere.

Fortitudinis, quo esuritur & sititur justitia. Hoc enim affectu ab omni mortifera jocunditate rerum transeuntium sese extrahit, & inde se averrens, convertit ad dilectionem æternorum, incommutabilem, scilicet, unitatem eandemque Trinitatem.

Quartus,
Fortitudo.

11. Quam ubi adspexerit, quantum potest, in longinqua radiantem, sui que ad specus infirmitate sustinere se illam lucem non posse persenserit, in quinto gradu, hoc est, in Consilio misericordiæ purgat animam tumultuantem quodammodo atque obstrepentem sibi de appetitu inferiorum conceptis sordibus. Hic verò se in dilectione proximi gnave exercet, in eaque perficitur, & spe jam plenus atque integer viribus, cum pervenerit usque ad inimici dilectionem, ascendit in sextum gradum, ubi jam ipsum oculum purgat, quo videri Deus potest, quantum potest ab iis, qui huic sæculo moriuntur quantum possunt. Nam in tantum vident, in quantum moriuntur huic sæculo; in quantum autem huic vivunt, non vident. Et ideo quamvis jam certior, & non solum tolerabilior, sed etiam jocundior species lucis illius incipiat apparere; in ænigmate adhuc tamen, & per speculum videri dicitur, quia magis per fidem quàm per speciem ambulatur, cum in hac vita peregrinamur, quamvis conversationem habeamus in cælis. In hoc autem gradu ita purgat oculum cordis, ut veritati ne ipsum quidem præferat aut conferat proximum; ergo nec seipsum, quia nec illum quem diligit sicut seipsum. Erit ergo iste sanctus tam simplici corde atque mundato, ut neque hominibus placendi studio detorqueatur à vero, nec respectu devitandorum quorum-

Quintus,
Consilium.

Sextus,
Purgatio
cordis.

1. Cor. 13.
12.
2. Cor. 5.
7.
Phil. 3. 20.

Septimus
gradus seu
finis, Sa-
pientia.
Psal. 110.
10.
Eccl. 1. 16.
CAP. VIII.
Libri cano-
nici.

libet incommodorum suorum, quæ adversan-
tur huic vitæ. Talis filius adscendit ad Sa-
pientiam, quæ ultima, & septima est, qua
pacatus tranquillisque perfruitur. Initium enim
sapientiæ timor Domini. Ab illo enim usque
ad ipsam per hos gradus tenditur, & venit.

12. SED nos ad tertium illum gradum
considerationem referamus, de quo disserere,
quod Dominus suggererit, atque tractare
instituímus. Erit igitur divinarum Scriptura-
rum solertissimus indagator, qui primò totas
legerit, notasque habuerit, & si nondum in-
tellectu, jam tamen lectione, dumtaxat eas
quæ appellantur Canonice. Nam ceteras se-
curius leget fide veritatis instructus, ne præ-
occupent imbecillum animum, & periculo-
sis mendaciis atque phantasmatis eludentes
præjudicent aliquid contra sanam intelligen-
tiam. In canonicis autem Scripturis Ecclesia-
rum catholicarum quamplurium auctoritatem
sequatur, inter quas sanè illæ sint, quæ Apo-
stolicas Sedes habere, & Epistolas accipere me-
ruerunt. Tenebit igitur hunc modum in Scri-
pturis canonicis, ut eas quæ ab omnibus acci-
piuntur Ecclesiis catholicis, præponat eis quas
quædam non accipiunt: in eis verò quæ non
accipiuntur ab omnibus, præponat eas quas
plures gravioresque accipiunt, eis quas paucio-
res minorisque auctoritatis Ecclesiæ tenent. Si
autem alias invenerit à pluribus, alias à gravio-
ribus haberi, quamquam hoc facile invenire non
possit, æqualis tamen auctoritatis eas habendas
puto.

Confer.
Hippon.
Concil. an.
393. can.
38. & Cur-

13. Totus autem canon Scripturarum, in
quo istam considerationem versandam dici-
mus, his libris continetur: Quinque Moy-
seos, id est, Genesi, Exodo, Levitico, Nu-
me-

meris, Deuteronomio; & uno libro Jesu Na-
ve, uno Judicum, uno libello qui appella-
tur Ruth, qui magis ad Regnorum^a princi-
pium videtur pertinere; deinde quatuor Reg-
norum, & duobus Paralipomenon, non con-
sequentibus, sed quasi à latere adjunctis si-
mulque pergentibus. Hæc est historia, quæ
sibimet annexa tempora continet, atque ordi-
nem rerum: sunt aliæ tamquam ex diverso
ordine, quæ neque huic ordini, neque inter
se connectuntur, sicut est Job, & Tobias,
& Ester, & Judith, & Machabæorum libri
duo, & Esdræ duo, qui magis subsequi vi-
dentur ordinatam illam historiam usque ad
Regnorum, vel Paralipomenon terminatam:
deinde Prophetæ, in quibus David unus liber
Psalmorum; & Salomonis tres, Proverbio-
rum, Cantica canticorum, & Ecclesiastes.
Nam illi duo libri, unus qui Sapientia, &
alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de qua-
dam similitudine Salomonis esse dicuntur: nam
Jesus Sirach^b eos conscripsisse^{*} constantissi-
mè

thag. 3. an.
397. can.
47.

* 2. Retr.
c. 4. n. 2.
b

D 2 me

^a Editi, principia. At MSS. Principium.

^b Quod adinet ad Sapientia librum, non esse ejus
auctorem Jesum filium Sirach didicit postea Augustinus,
uti in 2. Retract. 4. admonet. Salomonis nomine laudat
auctor, quisquis est, operis de Symbolo ad Catechumenos
lib. 2. cap. 2. immò & Cyprianus in lib. de Mortalitate,
Basilii in lib. 5. contra Eunomium, & passim Ambro-
sius. At Augustinus non hic tantum, sed etiam in Spe-
culo, pag. 733. Salomoni tributum existimat, propter
quandam eloquii similitudinem. Nam Salomonis non esse,
inquit, nihil dubitant quique doctiores: additque, illius
quisnam sit auctor non apparere. Hieronymus librum eum-
dem cui jam olim titulus erat, Sapientia Salomonis,
Ἐκδοκὴ τῆς σοφίας appellat, & dicit Philoni Judæo ad-
scriptum à veteribus, atque ipsius stilum græcam elo-
quentiam redolere. Sunt jam nonnulli qui velint senten-
tias quidem ex Salomone, ex Philone autem earum col-
lectionem phrasimque græcam prodiisse.

mè perhibetur, qui tamen quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter propheticos numerandi sunt. Reliqui sunt eorum libri, qui propriè Prophetæ appellantur, duodecim Prophetarum libri singuli, qui connexi sibimet, quoniam numquam sejuncti sunt, pro uno habentur: quorum Profetarum nomina sunt hæc, Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Michæas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggæus, Zacharias, Malachias: deinde quatuor Prophetæ sunt majorum voluminum, Isaias, Jeremias, Daniel, Ezechiel. His quadraginta quatuor libris * Testamenti veteris terminatur auctoritas: Novi autem, quatuor libri Evangelii, secundum Matthæum, secundum Marcum, secundum Lucam, secundum Joannem: quatuordecim Epistolis Pauli Apostoli, ad Romanos, ad Corinthios duabus, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philipenses, ad Thesalonicensis duabus, ad Colossenses, ad Timotheum duabus, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebræos; Petri duabus; tribus Joannis; una Judæ; & una Jacobi; Actibus Apostolorum libro uno; & Apocalypsi Joannis libro uno.

CAPUT IX.
Qua ratione vacandum studio Scripturæ.

14. IN his omnibus libris timentes Deum, & pietate mansueti, quærunnt voluntatem Dei. Cujus operis, & laboris prima observatio est, ut diximus, nosse istos libros, etsi nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoriæ, vel omnino incognitos non habere. Deinde illa quæ in eis aperte posita sunt, vel præcepta vivendi, vel regulæ credendi, solertiùs diligentiusque investiganda sunt: quæ tantò quisque plura invenit, quantò est ^a intelligenti-

^a Editi, *intelligentia*. MSS. aliquot, *intelligentiæ*.

telligentiæ capacior. In iis enim quæ aperte in Scripturis posita sunt, inveniuntur illa omnia quæ continent fidem, moresque vivendi, spem, scilicet, atque caritatem, de quibus libro superiore tractavimus. Tum verò facta quadam familiaritate cum ipsa lingua divinarum Scripturarum, in ea quæ obscura sunt aperienda, & discutienda pergendum est, ut ad obscuriores locutiones illustrandas de manifestioribus sumantur exempla, & quædam certarum sententiarum testimonia dubitationem incertis auferant. In qua re memoria valet plurimum: quæ si defuerit, non potest his præceptis dari.

15. DUABUS autem caussis non intelliguntur quæ scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguis signis obteguntur. Sunt autem signa vel propria, vel translata. Propria dicuntur, cum his rebus significantis adhibentur, propter quas sunt instituta; sicut dicimus bovem, cum intelligimus pecus, quod omnes nobiscum latinæ linguæ homines hoc nomine vocant. Translata sunt, cum & ipsæ res quas propriis verbis significamus, ad aliud aliquid significandum usurpantur, sicut dicimus bovem, & per has duas syllabas intelligimus pecus, quod isto nomine appellari solet: sed rursus per illud pecus intelligimus Evangelistam, quem significavit Scriptura, interpretante Apostolo, dicens: *Bovem triturantem non infrænanabis.*

16. CONTRA ignota signa propria magnum remedium est linguarum cognitio. Et latinæ quidem linguæ homines, quos nunc instruendos suscepimus, duabus aliis ad Scripturarum divinarum cognitionem opus habent, hebræa scilicet, & græca, ut ad exemplaria

CAPUT X.
Scripturam contingit non intelligi ob ignota signa vel ambigua.

I. Cor. 9. 9.

CAPUT XI.
Ut ignorantia signorum tollatur, necessaria est linguarum cognitio, ac

praesertim
græcæ, &
hebrææ.

præcedentia recurratur, si quam dubitationem adtulerit latinorum interpretum infinita varietas. Quamquam & hebræa verba non interpretata sæpè inveniamus in libris, sicut *Amen*, & *Halleluja*, & *Racha*, & *Hosanna*, & si qua sunt alia; quorum partim propter sanctiorem auctoritatem, quamvis interpretari potuissent, servata est antiquitas, sicut est *Amen*, & *Halleluja*: partim verò in aliam linguam transferri non potuisse dicuntur, sicut alia duo quæ posuimus. Sunt enim quædam verba certarum linguarum, quæ in usum alterius linguæ per interpretationem transire non possint. Et hoc maximè interjectionibus accidit, quæ verba motum animi significant potius, quam sententiæ a conceptæ ullam particulam: nam & hæc duo talia esse perhibentur: dicunt enim *Racha* indignantis esse vocem, *Hosanna* lætantis. Sed non propter hæc pauca, quæ notare atque interrogare facillimum est, sed propter diversitates, ut dictum est, interpretum, illarum linguarum est cognitio necessaria. Qui enim Scripturas ex hebræa lingua in græcam verterunt, numerari possunt, latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex græcus, & aliquantulum facultatis sibi utriusque linguæ habere videbatur, ausus est interpretari.

CAP. XII.
Diversitas
interpretationum
utilis.

Isaia 58.
7.

17. QUÆ quidem res plus adjuvit intelligentiam, quam impedivit, si modò legentes non sint negligentes. Nam nonnullas obscuriores sententias plurium codicum sæpè manifestavit inspectio, sicut illud Isaiaæ Prophetæ, unus interpres ait: *Et domesticos semi-*

a MSS. tres, *contextæ*.

minis tui ne despexeris: alius autem ait: *Et carnem tuam ne despexeris*: uterque sibi met invicem adtestatus est. Namque alter ex altero exponitur, quia & caro posset accipi propriè, ut corpus suum quisque ne despiceret, se putaret admonitum; & domestici seminis translætè, christiani possent intelligi, ex eodem verbi semine nobiscum spiritaliter nati: nunc autem collato interpretum sensu, probabilior occurrit sententiæ propriè de consanguineis non despiciendis esse præceptum, quoniam domesticos seminis cum ad carnem retuleris, consanguinei potissimum occurrunt: unde esse arbitror illud Apostoli quod ait: *Si quomodo ad æmulationem adducere poterō carnem meam, ut salvos faciam aliquos ex illis*; id est, ut æmulando eos, qui crediderant, & ipsi crederent. Carnem enim suam dixit Judæos, propter consanguinitatem. Item illud ejusdem Isaiaæ Prophetæ: *Nisi credideritis non intelligetis*; alius interpretatus est: *Nisi credideritis, non permanebitis*: quis horum a verba secutus sit, nisi exemplaria linguæ præcedentis legantur, incertum est. Sed tamen ex utroque magnum aliquid insinuat diversos à se interpretes fieri, ut non se aliqua vicinitate contingant. Ergo quoniam intellectus in specie sempiterna est, fides verò in rerum temporalium quibusdam cunabulis quasi lacte alit parvulos, nunc autem per fidem ambulamus, non per speciem, nisi autem per fidem ambulaverimus, ad speciem pervenire non poterimus, quæ non transit, sed permanet per intellectum purgatum nobis coherentem.

D 4

a Sic tres MSS. Alii cum editis, *vera*.

Rom. II.

14.

Isaia 7. 9.

2. Cor. 5. 7.

tibus veritati; propterea ille ait: *Nisi credideritis, non permanebitis*; ille vero: *Nisi credideritis, non intelligetis*.

Ex verborum ambiguitate ut accidit error interpretum.

Ps. 13. 3.

18. Et ex ambiguo linguæ præcedentis plerumque interpret fallitur, cui non bene nota sententia est, & eam significationem transfert, quæ à sensu scriptoris penitus aliena est, sicut quidam codices habent: *Acuti pedes eorum ad effundendum sanguinem*: ὀξύς enim, & acutum apud Græcos, & velocem significat. Ille ergo vidit sententiam, qui transtulit: *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*; ille autem alius ancipiti signo in aliam partem raptus erravit. Et talia quidem non obscura, sed falsa sunt, quorum alia conditio est: non enim intelligendos, sed emendandos tales codices potius præcipiendum est. Hinc est etiam illud, quoniam *μόσχος* græce vitulus dicitur, *μοσχεύματα* quidam non intellexerunt esse *plantations*, & *vitulina* interpretati sunt: qui error tam multos codices præoccupavit, ut vix inveniatur aliter scriptum; & tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus verbis: namque *adulterinæ plantationes non dantur radices altas*, convenientius dicitur quam vitulina, quæ pedibus in terra gradiuntur, & non hærent radicibus. Hanc translationem in eo loco etiam cetera contexta custodiunt.

Sap. 4. 3.

CAP. XIII.
Interpretationis vitium unde emendari possit.

19. SED quoniam & quæ sit ipsa sententia, quam plures interpretes pro sua quisque facultate atque iudicio conantur eloqui, non apparet, nisi in ea lingua inspiciatur quam interpretantur; & plerumque à sensu auctoris devius aberrat interpret, si non sit doctissimus; aut linguarum illarum, ex quibus in

in latinam Scriptura pervenit, petenda cognitio est, aut habendæ interpretationes eorum, qui se verbis nimis obstrinxerunt; non quia sufficienti, sed ut ex eis a veritas vel error detegatur aliorum, qui non magis verba quam sententias interpretando sequi maluerunt. Nam non solum verba singula, sed etiam locutiones sepe transferuntur, quæ omnino in latinæ linguæ usum, si quis consuetudinem veterum, qui latinè locuti sunt, tenere voluerit, transire non possunt. Quæ aliquando intellectui nihil adimunt, sed offendunt tamen eos, qui plus delectantur rebus, cum etiam in earum signis sua quædam servatur integritas. Nam solœcismus qui dicitur, nihil aliud est, quam cum verba non ea lege sibi coaptantur, qua coaptaverunt qui priores nobis non sine auctoritate aliqua locuti sunt. Utrum enim inter homines, an inter hominibus dicatur, ad rerum non pertinet cognitionem. Item barbarismus quid aliud est, nisi verbum non eis litteris vel sono enuntiatum, quo ab eis qui latinè ante nos locuti sunt, enuntiaris solet? Utrum enim ignoscere producta an correpta tertia syllaba dicatur, non multum curat qui peccatis suis Deum ut ignoscat petit, quolibet modo illud verbum sonare poterit. Quid est ergo integritas locutionis, nisi b alienæ consuetudinis conservatio loquentium veterum auctoritate firmata?

20. Sed tamen eo magis indè offenduntur

a Editi, *libertas vel error dirigatur*. Reposuimus ex undecim MSS. fide, *veritas*: moxque ex conjectura, *detegatur*: cui conjecturæ unicus favet Floriacensis codex, in quo legere est, *deligatur*.

b Sic MSS. plerique. At editi, *nisi latinæ consuetudinis*.

tur homines, quo infirmiores sunt; & eo sunt infirmiores, quo doctiores videri volunt, non rerum scientia qua ædificamur, sed signorum, qua non inflari omnino difficile est, cum & ipsa rerum scientia sæpè cervicem erigat, nisi dominico reprimatur jugo. Quid enim obest intellectori, quòd ita scriptum est: *Quæ est terra, in qua isti insidunt super eam, si bona est an nequam; & quæ sunt civitates, in quibus ipsi inhabitant in ipsis?* Quam locutionem magis alienæ linguæ esse arbitror, quàm sensum aliquem altiore. Illud etiam quod jam auferre non possumus de ore cantantium populorum: *Super ipsum autem floriet sanctificatio mea*, nihil profectò sententiæ detrahit: auditor tamen peritior mallet hoc corrigi, ut non *floriet*, sed *florebit* diceretur: nec quidquam impedit correctionem nisi consuetudo cantantium. Ista ergò facillè etiam contemni possunt, si quis ea cavere noluerit, quæ sano intellectui nihil detrahunt. At verò illud quod ait Apostolus: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*: si quis in eo græcam locutionem servare voluisset, ut diceret: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominum; & quod infirmum est Dei, fortius est hominum*; iret quidem vigilantis lectoris intentio in sententiæ veritatem, sed tamen aliquis tardior aut non intelligeret, aut etiam perversè intelligeret. Non enim tantum vitiosa locutio est in latina lingua talis, verum & in ambiguitatem cadit, ut quasi hominum stultum vel hominum infirmum sapientius vel fortius videatur esse quàm Dei. Quamquam & illud, *sapientius est hominibus*, non caret ambiguo, etiamsi solocismo

ca-

earet. Utrùm enim his hominibus ab eo quod est *huic homini*, an his hominibus ab eo quod est *ab hoc homine* dictum sit, non apparet nisi illuminatione sententiæ. Melius itaque dicitur, sapientius est quàm homines, & fortius est quàm homines.

21. DE ambiguis autem signis post loquimur, nunc de incognitis agimus, quorum duæ formæ sunt, quantum ad verba pertinet. Namque aut ignotum verbum facit hæere lectorem, aut ignota locutio. Quæ si ex alienis linguis veniunt, aut quærenda sunt ab earum linguarum hominibus, aut eadem linguæ, si & otium est & ingenium, ediscendæ, aut plurium interpretum consulenda collatio est. Si autem ipsius linguæ nostræ aliqua verba locutionesque ignoramus, legendi consuetudine audiendique innotescunt. Nulla sanè sunt magis mandanda memoriæ quàm illa verborum locutionumque genera, quæ ignoramus, ut cum vel peritior occurrerit, de quo quæri possint, vel talis lectio, quæ vel ex præcedentibus vel consequentibus vel utrisque ostendat, quam vim habeat, quidve significet quod ignoramus, facillè adjuvante memoria possimus advertere & discere. Quamquam tanta est vis consuetudinis etiam ad discendum, ut qui in Scripturis sanctis quodammodo nutriti educatique sunt, magis alias locutiones mirentur, easque minùs latinas putent, quàm illas quas in Scripturis didicerunt, neque in latinæ linguæ auctoribus reperiuntur. Plurimum hic quoque juvat interpretum numerositas collatis codicibus inspecta atque discussa; tantum absit falsitas, nam codicibus emendandis primitus debet invigilare solertia eorum, qui Scripturas divinas nosse desiderant,

CAP. XIV.
Ignoti verbi, & ignotæ locutionis undè eruenda cognitio.

rant, ut emendatis non emendati cedant, ex uno dumtaxat interpretationis genere venientes.

CAP. XV.

Commen-
datur Itala
versio lati-
na, & græ-
ca LXX. in-
terpretum.

De civit.
Dei lib. 18.
cap. 43

22. IN ipsis autem interpretationibus Itala ceteris præferatur: nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ. Et Latinis quibuslibet emendandis Græci adhibeantur, in quibus Septuaginta interpretum, quod ad vetus Testamentum adinet, excellit auctoritas: qui jam per omnes peritiores Ecclesias tanta præsentia Sancti Spiritus interpretati esse dicuntur, ut os unum tot hominum fuerit. Qui si, ut fertur, multique non indigni fide prædicant, singuli cellis etiã singulis separati cum interpretati essent, nihil in aliquo eorum codice inventum est, quod non iisdem verbis eodemque verborum ordine inveniretur in ceteris; quis huic auctoritati conferre aliquid, nedum præferre audeat? Si autem contulerunt, ut una omnium communi tractatu judicioque vox fieret, nec sic quidem quemquam unum hominem qualibet peritia ad emendandum tot seniorum doctorumque consensum adspirare oportet, aut decet. Quamobrẽm etiãsi aliquid aliter in hebræis exemplaribus invenitur quàm isti posuerunt, ceden-

^a Inter eos Irenæus lib. 3. c. 25. Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatum. Cyrillus Jerosolymitanus Catechesi 4. Hilarius in Psal. 2. &c. Sed ante hos Justinus martyr, qui in oratione ad Gentes, cellularum in quibus LXX. Interpretes Ptolomæi jussu Scripturis vertendis seorsim vacaverunt, vestigia quædam Alexandriæ se conspexisse profiteatur. Verumtamen Hieronymus in præfatione in Pentateuchum nescire se ait, quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriæ mendacio suo extruxerit, quibus divisi eadem scripturarum: quippe cum Aristeas Ptolomæi ὑπερακρίτως, & multo post tempore Josephus nihil tale retulerint, sed in una basilica congregatos contulisse scribant, non prophetasse.

dendum esse arbitror divinæ dispensationi, quæ per eos facta est, ut libri, quos gens Judæa ceteris populis, vel religione vel invidia prodere volebat, credituris per Dominum gentibus ministra regis Ptolomæi potestate tantò antè proderentur. Itaque fieri potest, ut sic illi interpretati sint, quemadmodum congruere gentibus ille qui eos agebat, & qui unum os omnibus fecerat, Spiritus Sanctus judicavit. Sed tamen, ut superius dixi, horum quoque interpretum, qui verbis tenaciùs inhæserunt, collatio non est inutilis ad explanandam sæpè sententiam. Latini ergo, ut dicere coeperam, codices veteris Testamenti, si necesse fuerit, Græcorum auctoritate emendandi sunt, & eorum potissimum, qui cum Septuaginta essent, ore uno interpretati esse perhibentur. Libros autem novi Testamenti, si quid in latinis varietatibus titubat, græcis cedere oportere non dubium est, & maximè qui apud Ecclesias doctiores & diligentiores reperiuntur.

23. IN translatis verò signis, si qua fortè ignota cogunt hærare lectorem, partim linguarum notitia, partim rerum, investiganda sunt. Aliquid enim ad similitudinem valer, & proculdubio secretum quiddam insinuat Siloa piscina, ubi faciem lavare jussus est, cui oculos Dominus luto de sputo facto inunxerat: quod tamen nomen linguæ incognitæ, nisi Evangelista interpretatus esset, tam magnus intellectus lateret. Sic etiam multa, quæ ab auctoribus eorundem librorum interpretata non sunt, nomina hebræa, non est dubitandum habere non parvam vim atque adjutorium ad solvenda ænigmata Scripturarum, si quis ea possit interpretari: quod nonnulli ejusdem linguæ periti viri, non sanè parvum bene-

CAP. XVI.

Ut translata signa intelligantur, juvat tum linguarum notitiam, tum rerum.

Joan. 9. 7.